

УДК 339

Полякова Ю. В.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

д.е.н., доц., професор кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Шайда О. Є.,

shaydaoks@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

Researcher ID: F-9712-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

Антонів Л. Р.,

lilianna262626@gmail.com,

магістрантка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДІЇ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу впливу міжнародного туризму на економіку України в період дії глобальних криз, зокрема спричинених пандемією COVID-19. Розглянуто особливості розвитку міжнародного туризму та його впливу на загальні характеристики соціально-економічного розвитку країн з різним рівнем розвитку. Проведено аналіз динаміки в'їзду іноземних громадян в Україну та виїзду українців за кордон протягом останнього періоду. Розглянуто географічний розподіл іноземних відвідувачів та пріоритетні напрями для подорожування українців за межами країни. Наголошено на тенденції помітного зниження в'їзного та виїзного туристичних потоків для нашої країни, ключовою причиною якої є наслідки та вирішальна роль карантинних заходів, спостережуваних за останні два роки. Проведено економетричне оцінювання роботи суб'єктів туристичної діяльності в областях України на основі сучасних статистичних даних, в результаті якого регіони України розподілені на відповідні кластери за рівнем активності роботи суб'єктів туристичної діяльності. Побудована економетрична модель залежності ВВП України від показника надходжень від міжнародного туризму за 2010-2020 роки. В результаті проведеного дослідження доведено, що зростання надходжень від міжнародного туризму безпосередньо призводитиме до зростання валового внутрішнього продукту країни.*

Ключові слова: міжнародний туризм, туристичний потік, пандемія COVID-19, глобальні кризи, надходження від міжнародного туризму.

Poliakova Ju. V.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Shayda O. Y.,

shaydaoks@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1666-0436,

Researcher ID: F-9712-2019

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Antoniv L. R.,

lilianna262626@gmail.com

Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

THE IMPACT OF INTERNATIONAL TOURISM ON THE ECONOMY OF UKRAINE DURING THE GLOBAL CRISIS

Abstract. The article is devoted to the analysis of the impact of international tourism on the Ukrainian economy during the global crisis, in particular caused by the COVID-19 pandemic. The peculiarities of the development of international tourism and its impact on the general characteristics of socio-economic development in countries with different levels of development are considered. An analysis of the dynamics of the entry of foreign citizens into Ukraine and the departure of Ukrainians abroad during the last period is implemented. The geographical distribution of foreign visitors and the priority destinations for Ukrainians traveling abroad are considered. The tendencies of a significant decrease in incoming and outgoing tourist flows for our country are emphasized, the key reason for which is the consequences and crucial role of quarantine measures observed in the last two years. An econometric assessment of the activity of tourism entities in the regions of Ukraine on the basis of current statistics is implemented, as a result of which the regions of Ukraine's scores are divided into appropriate clusters according to the level of activity of tourism entities. An econometric model of Ukraine's GDP dependence on the indicator of revenues from international tourism has been built. As a result of the study, it was proved that the growth of revenues from international tourism will directly lead to the growth of the gross domestic product.

Key words: international tourism, tourist flow, COVID-19 pandemic, global crises, revenues from international tourism.

JEL Classification: F63

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-65-11>

Постановка проблеми. В умовах розвитку глобалізаційних процесів міжнародний туризм постійно розглядався як одна з основних галузей розвитку національних економік більшості держав світу. Для багатьох країн туризм є важливою статтею наповнення бюджету та забезпечення робочими місцями значної кількості населення. Туризм давав близько десятої частини у зростанні міжнародної економіки. Останніми роками дану галузь називали навіть її глобальним драйвером, адже вона розвивалася значно швидше, ніж світова економіка загалом. Однак у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 світова індустрія туризму стала перед кризою, яка може виявитися найгіршою для галузі в історії. Туристичний сектор прагне підтримувати всі заходи, вжиті для припинення спалаху та пом'якшення впливу на процеси життєдіяльності суспільства. Відповідно, Всесвітня туристична організація розробила власні рекомендації, які мають на меті підтримати уряди, приватний сектор та міжнародне співтовариство у подоланні безпрецедентної соціально-економічної ситуації, пов'язаної з COVID-19. У світлі зазначеного актуальним постає питання впливу міжнародного туризму на економічний розвиток України в умовах дії глобальних криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив міжнародного туризму на економічне зростання країни є предметом наукового пошуку багатьох вчених. До прикладу, М. Відякіна виокремлює його позитивний ефект на доходи і зайнятість населення, державні доходи, платіжний баланс, інвестиції та диверсифікацію в економіці країн, що розвиваються [1]. Водночас К. Антонюк зазначає, що країни, які розвиваються, змушені імпортувати значну кількість продуктів і товарів для туристів і устаткування для індустрії туризму [2, с. 14].

Своєю чергою, І. Сорока запевняє, що “демонстраційний ефект” міжнародного туризму має місце, коли іноземні туристи під час своїх поїздок демонструють зарубіжні товари, що призводить до зростання місцевого попиту на них [3, с. 272]. Н. Стецько зазначає, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз, що має важливе значення для країн Східної Європи. Автор стверджує, що гроші, витрачені іноземними туристами, функціонують в економіці країни як засіб обігу та нагромадження [4]. М. Бойко [5, с. 28] наголошує на наявності прямого та непрямого впливу туризму на економіку, створенні кумулятивного ефекту. О. Крупський зазначає, що потужним катализатором впливу туризму на економіку можуть стати впровадження інновацій на підприємствах, які в подальшому можуть дати очікуваний ефект [6, с. 64]. Подібної думки дотримується О. Давидова [7], яка переконує, що туризм може сприяти отриманню позитивного ефекту для економічного зростання лише у випадку впровадження інновацій у діяльність туристичних підприємств. На нашу думку, беручи до уваги вищевикладене, актуальними стають аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні та її впливу на економіку нашої країни.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення впливу міжнародного туризму на економічний розвиток України в умовах дії глобальних криз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи туристичний потік в Україні (рис. 1) протягом 2017-2021 років, слід відзначити загальну тенденцію до зростання, однак у 2020 році з поширенням пандемії COVID-19 потік туристів зменшився майже втричі. За результатами 2019 року українці більш динамічно виїжджали за кордон, а показник в'їзного туризму залишився фактично на рівні 2018 року.

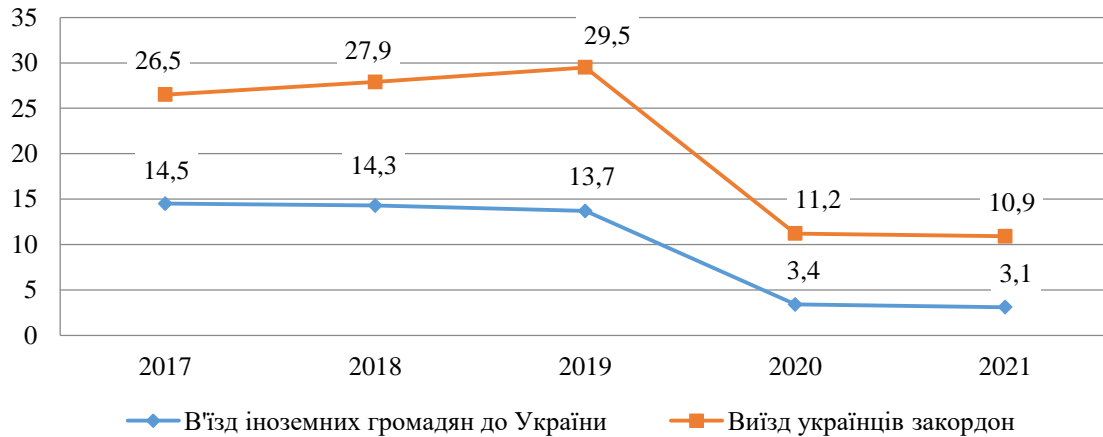

Рис. 1. В'їзд іноземців в Україну та виїзд українців за кордон за 2017-9 місяців 2021 рр., млн осіб

Побудовано за: [8].

Таблиця 1

Інформація щодо кількості іноземних громадян, що відвідували Україну

	2019	2020	2021
I квартал	2 387 950	1 897 479	631 054
II квартал	3 541 956	182 594	793 417
III квартал	4 806 976	622 675	1 666 546
IV квартал	2 975 358	679 349	-
Всього	13 712 240	3 382 097	-

Джерело: [8]

У таблиці показано розподіл іноземних туристів за кварталами за період 2019-2021 роки. Найбільша кількість іноземних туристів припадає на третій квартал, що є цілком обґрунтованим, тому що для більшості населення це період відпочинку.

Проаналізувавши дані за перше півріччя 2021 року, можна зауважити зростання кількості відвідувачів до України на 9,4 % порівняно з другим півріччям 2020 року. За 6 місяців 2021 року ми прийняли півтора мільйони осіб із різних країн, однак цей показник на 31 % менше порівняно з аналогічним періодом минулого року (тоді кількість іноземців в Україні становила 2 млн) та на 76 % менше за показник аналогічного періоду 2019 року, коли кількість іноземних гостей досягла майже 6 мільйонів.

За 9 місяців 2021 року спостерігалось збільшення кількості іноземних туристів, які відвідали Україну порівняно з аналогічними даними попереднього року; якщо порівнювати з 2019 роком, то туристичний потік зменшився на 71,15 % (рис. 2).

Протягом трьох кварталів 2021 року відзначається позитивна динаміка збільшення кількості

туристів із таких країн, як Саудівська Аравія (їхня чисельність зросла у 88 разів та становить 48,6 тис. осіб, в той час як за аналогічний період 2020 року в Україну приїхало лише 547 громадян), США (кількість туристів зросла на 90,5 % в порівнянні з минулим роком та досягла 81,5 тис.), Ізраїль (зростання на 66,8 %, кількість туристів - 96 тис.) та країн Закавказзя: на 69,8 % зросла кількість туристів із Вірменії (18,5 тис.), на 46,6 % збільшилася кількість туристів із Грузії (становить 33 тис.) та на 25,7 % зріс показник відвідувачів із Азербайджану (33 тис.).

Статистично показано, що за 3 квартали 2021 року 69,5 % іноземців, що відвідали Україну, – європейці (на 9,7 % менше від аналогічного минулорічного показника), 25,2 % – представники країн Азійського регіону (на 7,5 % більше, ніж у попередньому періоді), 3 % приїхали з Північної Америки та лише 1,5 % – громадяни Африканського континенту (рис. 3).

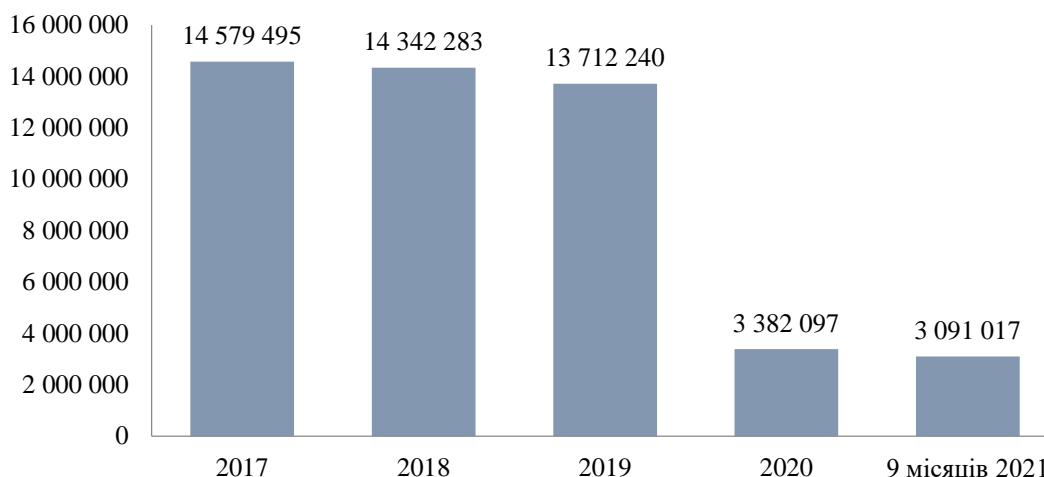

Рис. 2. Кількість іноземних громадян, що приїхали до України за 2017 - 9 місяців 2021 рр. Побудовано за: [8].

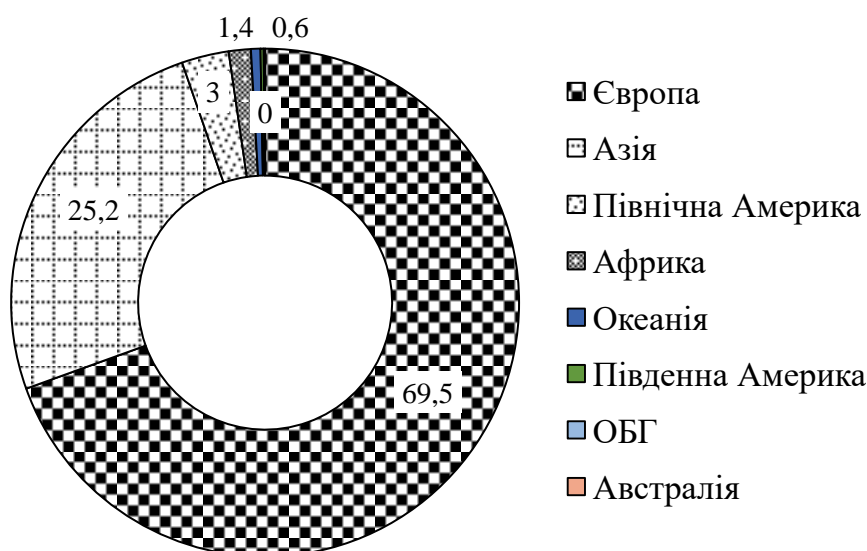

Рис. 3. В'їзд іноземних громадян до України за континентами за 9 місяців 2021 року, у % Побудовано за: [8].

Таблиця 2

Інформація щодо кількості українських громадян, що виїхали до інших країн за 2019-2021 рр.

	2019	2020	2021
I квартал	6 109 480	5 558 557	2 371 549
II квартал	7 581 679	668 695	3 391 639
III квартал	8 770 399	2 944 668	5 141 556
IV квартал	7 031 073	2 079 766	-
Всього	29 492 631	11 251 686	-

За: [8]

За підсумками трьох кварталів 2021 року можна зауважити збільшення виїзного туристичного потоку (табл. 2) порівняно з 2020 роком. Найбільша кількість українських громадян подорожує у третьому кварталі, коли настає час відпусток.

Протягом 9 місяців 2021 року традиційним туристичним напрямком залишаються такі країни, як Туреччина (1,7 млн туристів) та Єгипет (кількість туристів збільшилася на 40,3 % та сягає 1 млн). З'явилися нові туристичні центри, куди починають їхати все більше українців, наприклад Домініканська

Республіка – зростання на 205 % та становить 44 тис. туристів. Серед інших країн: Катар (19 тис.), Мальдіви (10 тис.), Танзанія (7 тис. відвідувачів), Шрі-Ланка (2,7 тис. відвідувачів) тощо.

На рис. 4 показано динаміку зміни кількості українських громадян, що подорожували за кордон у період із 2017 по 2021 роки. Протягом трьох кварталів 2021 року спостерігається незначне збільшення кількості українських туристів на 18,9 %, які виїжджали за межі України, порівняно з аналогічним попереднім періодом.

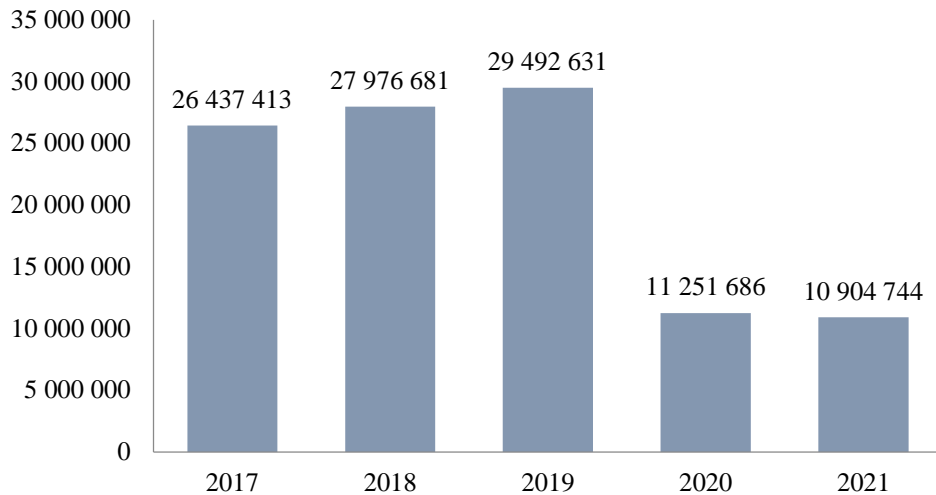

Рис. 4. Кількість українських громадян, що подорожували за кордон у 2017 - 9 місяців 2021 рр.
Побудовано за: [8].

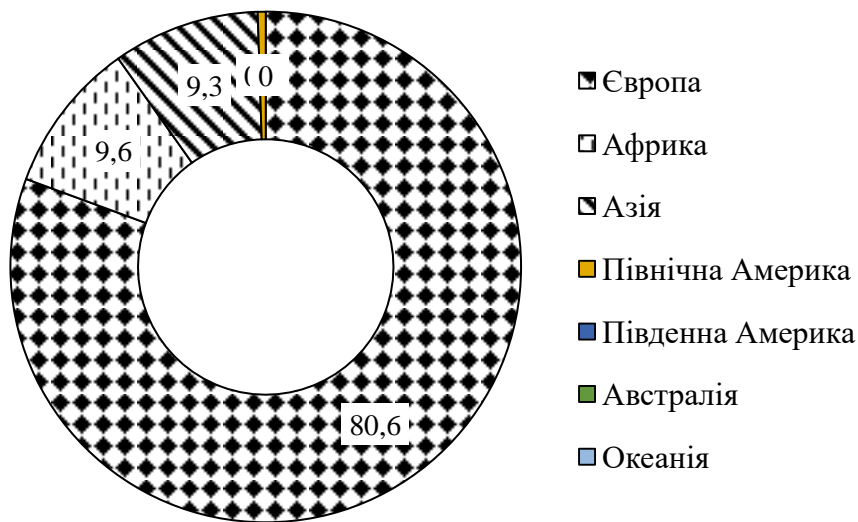

Рис. 5. Візід українців за кордон по континентах за 9 місяців 2021 р., у %
Побудовано за: [8].

Варто відзначити, що за 9 місяців 2021 року 80,6 % українців відвідали Європу (на 1,8 % менше від аналогічного минулорічного показника), 9,6 % – Африканський континент (на 3,7 % більше, ніж у попередньому періоді), 9,3% – Азійський регіон (на 2,2 % менше), і тільки 0,5 % – Північну Америку (рис. 5).

Обсяг надходжень від сплати туристичного збору до місцевих бюджетів у 2020 році склав близько 130 млн грн. Це на 34 % менше, ніж роком раніше, коли до бюджетів надійшло понад 196 млн грн (рис. 6). За 3 квартали 2021 р. надходження зросли

на 70,2 % порівняно з аналогічним періодом 2020 року і склали 151 млн грн.

Серед трійки лідерів за три квартали у 2021 році опинилися місто Київ (42 356,12 тис. грн), Одеська (15 274,68 тис. грн) та Львівська (13 660,11 тис. грн) області. Одразу за ними в списку була Київська область (10 338,67 тис. грн) (рис. 7). Трохи більше 7 601,42 тис. грн сплатили Закарпатська, Івано-Франківська (7 135,39 тис. грн) та Харківська (6 041,71 тис. грн) області.

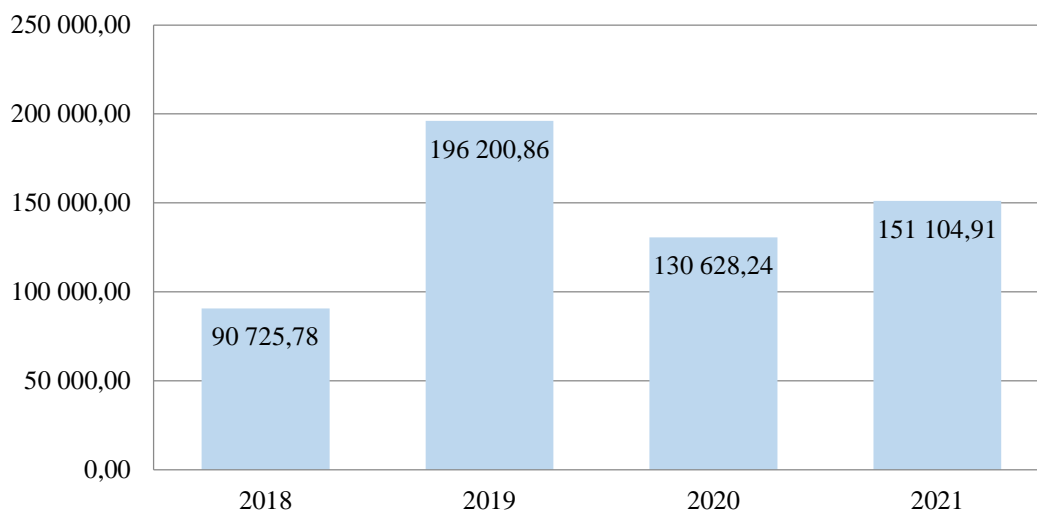

Рис. 6. Сплата туристичного збору по областях України, тис. грн

Побудовано за: [9].

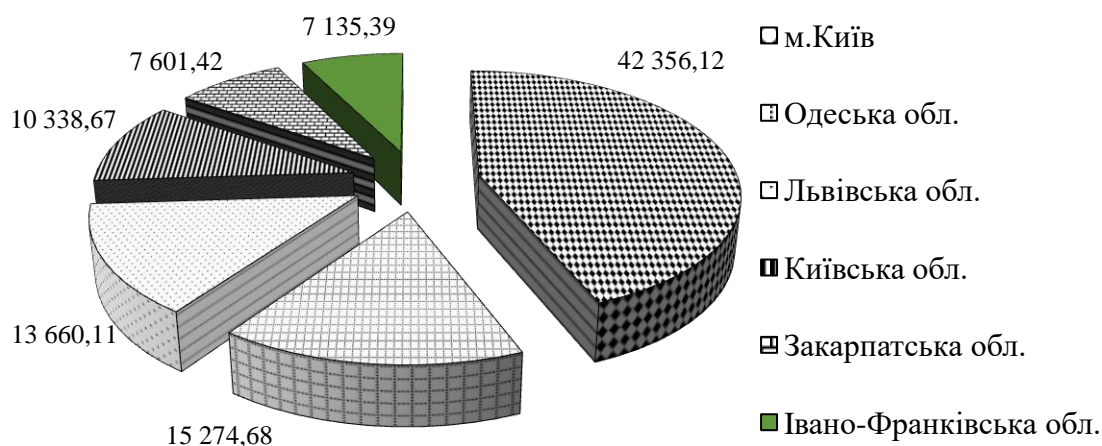

Рис. 7. ТОП-5 областей України та м. Київ за сумою сплаченого туристичного збору за 9 місяців 2021 року, тис. грн

Побудовано за: [9].

Статистичні дані показують, що відбувається зменшення кількості подорожей за кордон для людей у всьому світі та, зокрема, в Україні, що можна пояснити наслідками та вирішальною роллю пандемії COVID-19 за останні два роки.

Для оцінки роботи суб'єктів туристичної діяльності в областях України нами проведено кластерний аналіз із застосуванням пакета прикладних програм Statistica (рис. 8). При дослідженні були використані такі показники (2020 р.): кількість туроператорів та турагентів-юридичних осіб; кількість туристичних пакетів, всього; кількість туристичних агентів, фізичних осіб; вартість туристичних

пакетів, обслуговуваних юридичними особами; кількість ночівель туристів, що включені до туристичних пакетів, всього; кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, за регіонами; кількість виїзних туристів, обслуговуваних юридичними особами; кількість реалізованих турагентами туристичних пакетів; вартість реалізованих турагентами туристичних пакетів; кількість ночівель туристів, обслуговуваних фізичними особами; кількість туристів, обслуговуваних турагентами.

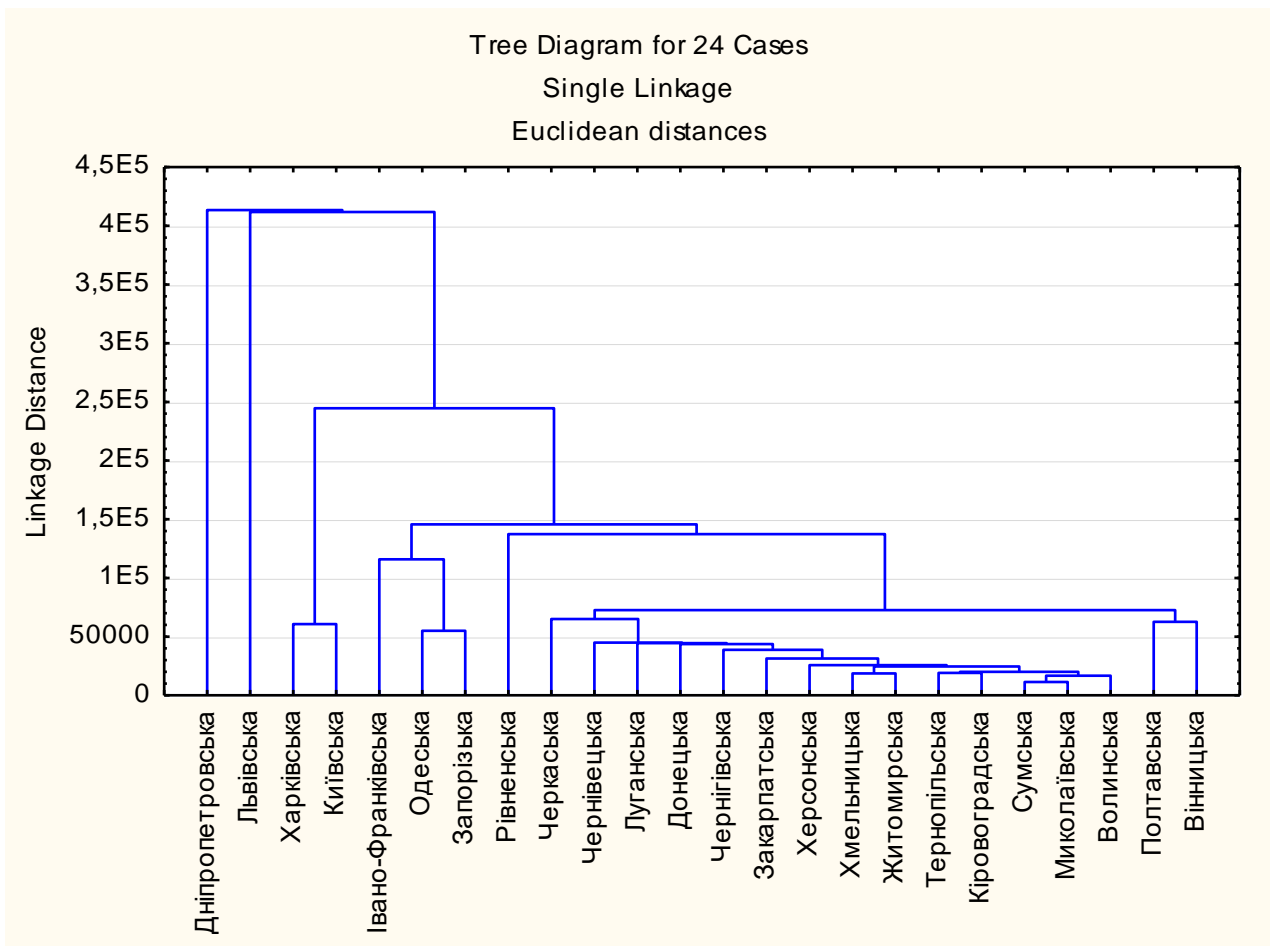

Рис. 8. Графічна інтерпретація кластерного аналізу

Складено авторами

Таблиця 3

Оцінка роботи суб'єктів туристичної діяльності

Кластер	Області	Відстань до центра кластера
1 – найвища активність роботи суб'єктів туристичної діяльності	Дніпропетровська	86938,23
	Київська	53996,79
	Львівська	81150,80
	Харківська	57710,85
2 – висока активність роботи суб'єктів туристичної діяльності	Запорізька	11227,86
	Івано-Франківська	25550,13
	Одеська	18373,85
3 – середня активність роботи суб'єктів туристичної діяльності	Волинська	3688,29
	Донецька	20159,94
	Житомирська	8973,88
	Закарпатська	11589,50
	Кіровоградська	9282,14
	Луганська	21220,49
	Миколаївська	5559,19
	Сумська	4681,19
	Тернопільська	8211,22
	Херсонська	11392,04
	Хмельницька	6819,29
	Черкаська	27204,14
	Чернівецька	19945,56
	Чернігівська	16515,36
4 – найменша активність роботи суб'єктів туристичної діяльності	Вінницька	18454,74
	Полтавська	15306,51
	Рівненська	28162,67

Складено авторами

Дані для розрахунків отримані з інформаційних джерел Державної служби статистики України. Графічна інтерпретація свідчить про групування областей на 4 кластери, тому за допомогою функції *k-means clustering* (к-середніх) проведемо розподіл областей за досліджуваними показниками на чотири кластери (табл. 3).

Таким чином, найвища активність роботи суб'єктів туристичної діяльності спостерігається у Дніпропетровській, Київській, Львівській та Харківській областях. У 2020 році у Дніпропетровській області було найбільше реалізовано туристичних пакетів на суму 783993,9 грн, у Київській – 442300,1 грн, Львівській – 473710,1 грн і Харківській – відповідно 410933,4 грн. Беззаперечним лідером є Дніпропетровська область за кількістю зареєстрованих суб'єктів туристичної діяльності – 109 од., у Київській – 47 од., Львівській – 97 од. і у Харківській – 84 одиниці.

Наступними областями, в яких спостерігається висока активність роботи суб'єктів туристичної діяльності, є Запорізька, Івано-Франківська та Одеська області. Варто зазначити, що Одеська область є лідером за надходженнями туристичного збору до місцевих бюджетів за три квартали 2021 року. Область отримала надходжень до бюджету від туристичного збору понад 15,2 млн грн за 9 місяців 2021 року, що на 17,5 % більше, ніж попереднього року.

Залежність вітчизняної економіки від активності нашої туристичної галузі може бути підтверджена шляхом застосування інструментарію кореляційно-регресійного аналізу. У дослідженні нами була побудована економетрична модель залежності ВВП України від показника надходжень від міжнародного туризму. Для розрахунків було використано статистичні дані за період 2010-2020 рр. (табл. 4).

Лінійна регресійна модель відображає залежність ВВП України від надходжень від міжнародного туризму:

$$Y = 49,56 + 12,78 X, \quad (1)$$

де Y – ВВП,

X – надходження від міжнародного туризму.

Інтенсивність зв'язку між змінними, включеними в модель регресії, вимірюється коефіцієнтом кореляції, значення якого - 0,78, що вказує на наявність між змінними тісного прямого зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує, що 61% залежної змінної пояснюється впливом незалежної змінної. Перевірка достовірності регресійної моделі та коефіцієнта кореляції на основі критерію Фішера дає підстави зробити висновок про адекватність моделі, оскільки спостережуване значення F-статистики 14,05 є більшим від табличного при рівні 0,05. Незалежна змінна, включена в модель, є статистично значима (значення t-статистики - 2,01).

Таблиця 4

Показники надходжень від міжнародного туризму та ВВП в Україні

Україна	Надходження від туризму, млрд дол.	ВВП, млрд дол.
2010	7,00	136,0
2011	8,40	163,2
2012	9,07	175,8
2013	9,35	183,3
2014	6,76	133,5
2015	4,29	91,0
2016	4,68	93,3
2017	5,76	112,2
2018	6,77	130,8
2019	9,55	153,8
2020	5,32	155,6

Джерело: [10]

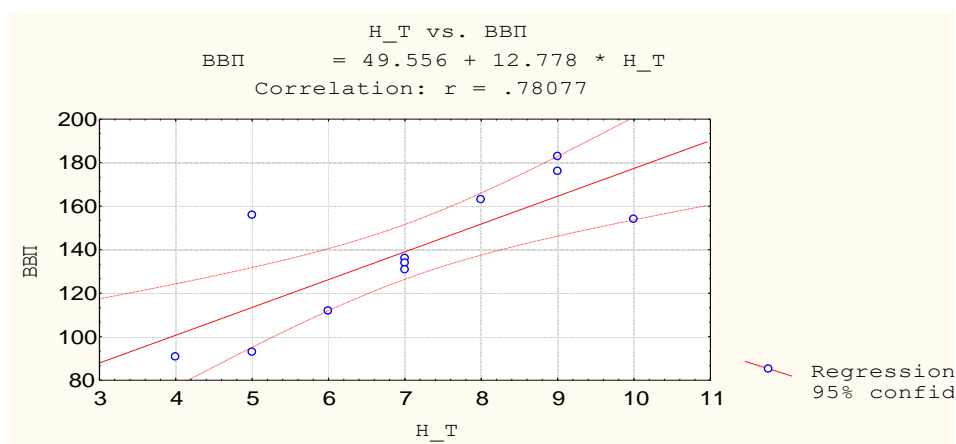

Рис. 9. Залежність ВВП України від надходжень від міжнародного туризму

Інтерпретовано авторами

Статистика Дарбіна-Уотсона зафіксувала розрахункове значення $DW=1,49$, яке порівнювалося з критичними статистичними значеннями для $\alpha = 0,01$, $p = 1$ і $n = 11$; $d_1 = 0,63$ і $d_2 = 1,01$. Отже, прийнятною є гіпотеза про відсутність автокореляції залишків. Таким чином, можемо стверджувати, що зростання надходжень від міжнародного туризму безпосередньо призводитиме до зростання ВВП.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У ввізному та виїзному туристичних потоках України протягом останнього часового періоду спостерігалася тенденція їх значного уповільнення водночас із помітними структурними зрушеннями у географічному напрямі. Надходження від міжнародного туризму слугують чинником зростання ВВП, що підтверджено емпірично. Тому туризм залишається перспективною галуззю для України, розвиток якої призводить до позитивних соціально-економічних наслідків. У період дії глобальних криз, які послаблюють позитивні ефекти міжнародного туризму, актуальності набуває інноваційна діяльність у галузі, що може бути предметом для подальших плідних досліджень у зазначеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відякіна М. Міжнародний туризм як чинник економічного зростання країн, що розвиваються. URL: ven.chdtu.edu.ua/article/view/84406/79941.
2. Антонюк К. Напрямки диверсифікації міжнародного ринку туристичних послуг. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 5-6. С. 12-17.
3. Сорока І. Сучасні тенденції міжнародного ринку туристичних послуг. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 111. С. 266-273.
4. Стецько Н. Туризм у системі міжнародних економічних відносин. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. 2013. №2. С. 141-148.
5. Бойко М. Ефект мультиплікації у туризмі: обмеження та можливості. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 4. С. 23-32.
6. Крупський О. Концептуальні засади управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств. Вісник Дніпропетровського університету. Серія Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 4. С. 64-71.
7. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. Вісник Київського національного університету імені

Тараса Шевченка. Економіка. 2015. № 7 (172). С. 65-69.

8. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua>.

9. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua>.

10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua>.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES

1. Vidiakina M. Mizhnarodnyy turizm yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia krain, scho rozvyvaiut'sia, available at: ven.chdtu.edu.ua/article/view/84406/79941.
2. Antoniuk K. (2013), Napriamky diversyfikatsii mizhnarodnoho rynku turystychnykh posluh, Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo, №5-6, c. 12-17.
3. Soroka I. (2012), Suchasni tendentsii mizhnarodnoho rynku turystychnykh posluh, Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, vyp. 111, c. 266-273.
4. Stets'ko N. (2013), Turizm u systemi mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn, Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu, №2, c. 141-148.
5. Bojko M. (2016), Efekt mul'typlikatsii u turizmi: obmezhenia ta mozhlyvosti, Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo, № 4, c. 23-32.
6. Krupsk'kyj O. (2015), Kontseptual'ni zasady upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu turystychnykh pidpriemstv, Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya Menedzhment innovatsij., vyp. 4, s. 64-71.
7. Davydova O. (2015), Osoblyvosti zastosuvannia innovatsij u rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy, Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika., №7 (172), c. 65-69.
8. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, available at: <https://dpsu.gov.ua>.
9. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, available at: <https://tax.gov.ua>.
10. Ofitsijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrainy, available at: <https://minfin.com.ua/ua>.
11. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 04 грудня 2021 року